

JÁNK ISTVÁN¹**Arany János balladáinak alkalmazási lehetőségei magyarórán:
a szövegértéstől a nyelvi változatosság tanításáig**

Bár a magyar nyelv és irodalom tantárgy megnevezése az sugallja, hogy a két terület, a nyelvtan és az irodalom tanítása együttesen, integrálva történik, tudjuk, hogy ez a gyakorlatban csak ritkán valósul meg. Ez azért különösen furcsa, mert minden szöveg magában rejt a nyelvtani ismeretek, elvek használatának a lehetőségét, valamint fordítva is: a nyelvtan sem független az irodalomtól, hiszen az irodalmi stílus, az irodalmi szövegek nyelvezete és a bennük fellelhető szóképek, valamint az egyes jelentéstani egységek mind-mind egyben nyelvtani kategóriák is. Éppen ezért a nyelvtan irodalomba való integrálása, vagy legalábbis a kettő éles különválasztásának az elkerülése, célszerűnek tűnik. Tanulmányomban ezt – az elméleti vonatkozásokon túl – Arany János balladáihoz tartozó gyakorlatokon keresztül szemléltetem.

Bevezetés

Bár tudományos bizonyítékok nem állnak rendelkezésünkre, ha megkérdeznénk a magyar lakosságot arról, hogy Arany János nevééről mi jut elsőként eszükbe, valószínűleg a Toldi mellett a „ballada” is előkelő helyen szerepelne a válaszok rangsorában. Bizonyára többen egy-egy konkrét címet is említenének az utóbbi kapcsán, talán még szereplők nevei is előkerülnének vagy akár a balladai homály fogalma. Arra azonban már igen csekély az esély, hogy Arany János neve hallatán nyelvészettel, nyelvtannal kapcsolatos gondolatok jussanak eszébe valakinek.

Mindez nem véletlen, hiszen a magyar nyelv és irodalom tanítása mereven elkülönül idehaza és a környező országokban. Ám ez nem szükségszerű: Arany János balladáinak számos lehetőséget rejtenek a nyelvtanítás szemszögéből nézve. Ezek közül a főbb – modern nyelvészeti és pedagógiai szemléletnek megfelelő – nyelvtani, nyelvészeti csomópontokat mutatom be, melyeket példákkal, feladatokkal is illusztrálok.

Nyelvi változás és változatosság

A nyelvi változás és változatosság a mai modern nyelvészetnek két kulcsfogalma. Az előbbi azt jelenti, hogy a nyelv folyamatosan változik (és nem romlik): új szavak kerülnek bele, régiek

¹ dr. PhD, egyetemi adjunktus, Eszterházy Károly Egyetem, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Magyar Nyelvészeti Tanszék

tűnnek el – ez egy természetes folyamat. Az utóbbi, a változatosság pedig arra utal, hogy a nyelv változatokban él: különféle regiszterek, stílus- és nyelvváltozatok élnek egymás mellett és egymással keveredve. Ez szintén teljesen természetes, a nyelv (legyen az bármilyen természetes nyelv) sosem volt és sosem lesz egységes. Tulajdonképpen ahány nyelvhasználó, annyi egyéni nyelvváltozat, ami a különféle csoportokhoz való tartozásunkból tevődik össze. Ez többféleképpen is megjeleníthető és érzékeltethető a magyarórákon (vö. Domonkosi, 2006; Kiss, 2011; Sándor, 2014).

Az egyik alapvető szempont Arany János (és más szerzők) műveinél, az arra való reflektálás, hogy milyen volt és jelenleg milyen a magyar nyelv; milyen különbségek fedezhetők fel az adott szövegek között vagy akár a szövegen belül; ezek az eltérések milyen jelentőséggel bírnak. Minderre Arany balladái kiváltképp alkalmasak, ráadásul több módon is.

Az első lehetőség az a hagyományos módszer, amelynek során a tanulók kigyűjtik a számukra ismeretlen, furcsa, érdekes stb. szavakat. Ennek egy effektívebb változatára nyílik lehetőségünk, ha azzal egészítjük ki, hogy összehasonlítást végeztetünk egy eredeti és egy átdolgozott Arany-ballada között. Az utóbbihoz a Red Bull Pilvaker² nevű kezdeményezés zeneszámai és videoklipjei remekül alkalmazhatóak, többek között *A walesi bárdok* című ballasa átdolgozásánál³. Ebből egy részlet:

*Összetett sztori, de elmondom szimplán is,
koccolok, csoki, me' rád koccintás nincs.
A neved rég ejtették diccsel,
de jóba' vagy az arannyal, a giccsel, a bilinccsel,
harsona harsog, elfordulnak a szolgák,
csoda kéne, hogy az ebeid ezt helyrehozzák.
Fegyver akad, igaz szóból is lehet elég,
nem láttuk kérdésesnek a csata kimenetelét.*

Arany János balladái nem igazán tartoznak a könnyen feldolgozható művek kategóriájába, és nincs ez másképp *A walesi bárdok* című művel sem. Mind a balladai homály, mind az erőteljes korbeágyazottság igencsak megnehezíti a tanulói megértést. Talán ez is motiválhatta az Pilvaker-ötletgazdákat abban, hogy a balladát megzenésítsék – kár, hogy nem készült (még) például

² A Red Bull Pilvaker egy 2014-es kezdeményezésben közismert mai előadók számos lírai művet írtak át, majd zenésítették meg, úgy, hogy csupán a tartalmi mondanivaló, illetve néhány idézett sor köszön vissza a zeneszámokban, klipekben.

³ A videó linkje: <https://www.youtube.com/watch?v=PiPRQPISpH8>

a József Attila-verseknél alkalmazott⁴, a dalszöveget lekövető videó, ugyanis a hallás utáni szövegértés nem biztos, hogy egyszerű feladat. Úgy gondolom, nem kétséges, hogy a pedagógusok a szöveget kivetítve (ami megtalálható a klip alatt) nagyon sok hasznot húzhatnak ebből az átdolgozásból. Például a fenti Fluor Tomi által énekelt rész – némi magyarázattal és összehasonlító elemzéssel – rengeteget hozzátehet az elemzéshez. A gyerekek szeretik a Pilvakerben felsorakoztatott előadók többségét, ami nem meglepő: többszöri meghallgatás után jómagam is megkedveltem a zenéik többségét, hiába nem az általam kedvelt zenei stílusba tartoznak. Van valami fülbemászó, addiktív a zenéikben.

Visszatérve a fentebb idézett részlethez, az értelmezését követően az intertextualitások megkeresése, valamint a nyelvi különbségekre való reflektálás kulcsfontosságú. Ezzel a szöveg megértésén túl a nyelvi változás és változatosság mibenlétét tehetjük láthatóvá, amit különféle kérdések segítségével mélyíthetünk el, például:

- Melyik tetszik jobban és miért?
- Te hogyan írnád át a saját nyelvhasználatodnak megfelelően?
- Melyek azok a nyelvi elemek, amik szerinted nem illenének az eredeti szövegbe? Mivel helyettesítenéd ezeket?
- Melyik szöveget értetted jobban?
- Szerinted a szüleid melyiket értenék jobban?
- Milyen szituációban lehet megfelelő a zenében használt nyelvváltozat (és az eredeti kevésbé)?

Ezzel egyfelől a változás természetszerűségére reflektálunk, másfelől eljutunk a kontextuális helyesség, vagyis a szituációban való megfelelésség fogalmához. Ahhoz a nyelvészeti alaptézishez, hogy nem létezik általános, eredendő helyesség, legfeljebb adott szituációhoz illő, illeszkedő nyelvhasználat. A konkrét példára vonatkoztatva: az Arany-féle nyelvhasználat tökéletesen megfelelő egy irodalmi kontextusban vagy kisebb-nagyobb megszorításokkal egy idősök közötti kommunikációs szituációban, míg az átdolgozásbeli változat egy fiatalok közötti beszélgetésben vagy egy rapversenyen. Egy konferencián egyik sem előnyös (ám nem eredendően helytelen), míg egy chat-beszélgetésben bármelyik lehet az (ehhez a klasszikus feladat az erre vonatkoztatott szituációírás – l. következő oldal).

A másik lehetőség az előbb taglalt szemlélet alkalmazására Arany balladáinak kapcsán a stílusgyakorlatok használata. Ehhez szinte bármelyik ballada felhasználható a több szereplő

⁴ A *Mama* és a *Tiszta szívvel* című versekhez tartozó klipek hasonló koncepciót követnek a képi világot illetően: mindkettő videó a dalszöveg mentén halad, azt jeleníti meg vizuálisan, még hozzá nagyon igényes módon.

meglétéből kifolyólag. Az érintett szövegrészek kiválasztását követően különféle stílusokat lehet rendelni az egyes szereplőkhöz, részekhez, majd átíratni és/vagy eljátszatni a diákokkal. Ez elvezet a következő nagy témakörhöz, a kommunikáció-központúsághoz, de annak tárgyalása előtt néhány konkrét feladatot is közlök az alábbiakban:

1. Szövegek összevetése.

Hallgassátok meg az interneten A walesi bárdok Red Bull Pílvaker átdolgozását, majd vessétek össze az eredeti szöveggel!

- a) Mik az alapvető különbségek? Mik az alapvető hasonlóságok?
- b) Mi az ami egyik szövegből sem derül ki?
- c) **Vita.** Gyűjtsetek össze minél több érvet mindkét szöveg iskolában való alkalmazása mellett és ellen! *(ajánlott munkaforma: páros vagy csoportmunka)*

2. Szituációs gyakorlat 1. (bármely balladához)

Írjatok egy párbeszédet a megadott részhez/balladához a következő stílushoz, regiszterhez igazítva (csoportmunkában is megvalósítható):

- a) hivatalos
- b) baráti
- c) szleng
- d) levél
- e) publicisztikai

3. Szituációs gyakorlat 2. (bármely balladához)

Írjatok egy párbeszédet a megadott részhez/balladához a következő nyelvhasználati színtérhez igazítva (csoportmunkában is megvalósítható):

- a) otthon
- b) templom
- c) focimeccs
- d) kocsmá/szórakozóhely
- e) Facebook-chat

4. Játsszátok el a fenti feladat (2. és 3.) kapcsán megírt párbeszédet!

5. Meséld el kizárólag emitkonokkal az adott ballada cselekményét!

A szituációs gyakorlatok esetében az egyes regiszterek, helyszínek tetszés szerint kiegészíthetők, lecserélhetőek. Érdeemes felkészülni arra, hogy az egyes stílusok jó eséllyel keverednek

majd, ami nem probléma, erre is lehet nyugodtan reflektálni. Így működik a nyelvünk, az egyes változatok nem statikusak, egymással keverednek, dinamikusan alakulnak (Lanstyák, 2015; Woolard–Schieffelin, 1994). Ugyanígy könnyen előfordulhat, hogy trágár, vulgáris elemekkel történik az adott regiszter (pl. a szleng tipikusan ilyen) megjelenítése. Ez természetszerű, hiszen ezen kifejezések szerves részei az emberek nyelvhasználatának, csak éppen a tanárok kevésbé tolerálják őket. Hogy ki mennyire elfogadó pedagógusként a káromkodásokkal szemben, változó. Valaki egyáltalán nem tűri, míg mások elnézőbbek, sőt olyanok is akadnak, akik maguk is élnek vele (például mint stíluseszköz vagy humorforrás). Én magam is az utóbbiak közé tartozom, ami nyelvészként kissé törvényszerű is a nyelvész(et) ugyanis nem tesz különbséget az egyes nyelvi formák között, egyforma értékkel bírnak ezek. A káromkodások szerves részét képezik a nyelvünknek, fontos funkcióik (pl. humor, feszültséglevezetés, nyomatékosítás) vannak.

Kommunikációs központúság

A nyelvtanoktatásban már igen régóta problémát jelent a hagyományos, grammatikát közép-pontba állító tanítás dominanciája. Ez azt jelenti, hogy a nyelvtani szabályok ismerete és begyakoroltatása a hangsúlyos, míg a kommunikációnak elenyésző szerep jut. Ha általánosságban nézzük, ugyanez mondható el a legtöbb tantárgyra: az ismeretek túlsúlya a jellemző a képességek és készségek helyett. Ez azért probléma, mert a képességek, így a kommunikáció is a gyerek tudásának szerves része, és a meglévő, hozott tudásra való alapozás – a mai konstruktivista és kognitív megközelítésekkel összhangban – elengedhetetlen feltétele a hatékony tanulási-tanítási folyamatnak.

Arany János balladáival mindez úgy függ össze, hogy ezen balladák számtalan kommunikációs gyakorlathoz előhívhatóak. Ezek közül az egyik a fentiekben említett stílusgyakorlat. A másik lehetőség a szövegrészeket nyelvhasználati szintérrel (pl. baráti kapcsolat, család, egyház, munkahely) való összekapcsolása, és az a szerinti eljárás. Ezt elsősorban csoportmunkában érdemes megvalósítani olyan módon, hogy a tanulóknak a megadott szövegrészlet és nyelvhasználati szintér mellé egy konkrét szituációt kell kitalálniuk (ami egyben a kognitív készségeket is fejleszti), majd előadniuk (ehhez mintaként szolgálhat az előzőekben tárgyalt, nyelvi változáshoz és változatossághoz kapcsolódó 3. és 4. feladat). Például a *Vörös Rébék* néhány sorához:

„Nesze, lyányom! e mézes bor

Erősítse a szived:

Szépnek úgy nem tenni kár!”

- „Hadd jöjjön hát a kasznár.”

Hess, madár!

Természetesen nem csupán az efféle szerepjátékokkal valósítható meg a kommunikáció-központúság. Az *Ágnes asszony* című balladát e szempontból sokféleképpen kiaknázhatjuk, nevezetesen: 1. védőbeszéd írása; 2. vádbeszéd írása; 3. vita az asszony ártatlanságáról; 4. az előzőek előadása, eljátszása. A bátrabb pedagógusok akár azt is megkísérelhetik, hogy az említettek együttesen, drámapedagógiai módszerrel viszik véghez. Ehhez az alapvető (bíró, ügyész, ügyvéd, vádlott) szereposztáson túl új szerepkörökkel szükséges bővíteni a foglalkozást: tanuk (gyermek, szomszédok, hajdú, de akár új szerepek is kitalálhatóak), esküdtszék (vitához), esetlegesen rokonok. Ezeket a foglalkozás megkezdése előtt kisorsoljuk vagy kiosztjuk. Amennyiben a foglalkozást kooperatív csoportmunkában szeretnénk megvalósítani – a csoportlétszámtól függően – 2-3 csoportot kell kialakítanunk. A két alapcsoport a védelem, illetve a vád, ezt egészítheti ki az esküdtszék, valamint a tanúk. A csoportokban betöltött szerepek így a következők (a nélkülözhetetlen szerepek kiemelve):

1. csoport: a vád oldala	2. csoport: a védelem oldala	3. csoport: semleges oldal
Ügyész	Ágnes asszony	Bíró (tanár)
Ágnes asszony szeretője	Ágnes asszony ügyvédje	Esküdtek
Tanú(k)	Tanú(k)	Elmeorvos

Miután kialakítottuk a csoportokat, a következő, tetszőlegesen módosítható segédleteket használhatják a tanulók:

I. sz. segédlet

VÁDIRAT

Az **1012/P/1853**-as számú ügyirat nyomozati anyagát megvizsgálva, ami a következő vádlottat illeti:

ÁGNES ASSZONY

aki ellen **szándékos emberölés bűncselekményében való segédkezés és emberölés előkészülete** elnevezésű bűncselekmény alapos gyanúja miatt emeltek vádat, melyet *Az élet, a testi épség és az egészség elleni bűncselekményekről* szóló Btk. XV. fejezetében található I. cikkének 160. § (3) pontja és 18. § (1) ír elő.

Tényállás

1853. március 19-én Ágnes asszony a Nagykőrös közelében található patakban egy vérfoltokkal szennyezett lepedő mosását kezdeményezte, melyet több szemtanú is jelentett az ügyeletes szerveknek. A nyomozás során a hatósági szervek arra a megállapításra jutottak, hogy a szóban forgó vér a vádlott férjétől származik, akinek holttestére a megbízott nyomozóhatóság talált rá és akinek halálát az orvosi szakvélemény alapján idegenkezűség okozta.

A további eljárás során a hatósági szervek több tanút is kihallgattak, beleértve az elsőrendű vádlottat, Ágnes Asszony szeretőjét. A későbbi nyomozás megállapította, hogy a férfi követte el az emberölés bűncselekményét 1853. március 19-én. Beismerő vallomásában a férfi a tárgyalás másodrendű vádlottja, Ágnes Asszony ellen vallott, aki a férfi elmondása szerint részt vett a gyilkosság előkészületeiben és kivitelezésében.

A másodrendű vádlott, Ágnes asszony megtagadta a vallomástételt. A bíróság kezdeményezte a vádlott elmeorvosi kivizsgálását, melynek eredményei a másodrendű vádlott büntethetőségét kizáró kóros elmeállapotot csak részben támasztották alá.

A bíróság a tárgyalásra beidézi:

..... elsőrendű vádlottat,
 másodrendű vádlottat,
 1. sz. szemtanút,
 2. sz. szemtanút.

Nagykőrös, 1853.

2. sz. segédlet

Bírósági tárgyalás menete

A tárgyalás megnyitása a bíró szavaival veszi kezdetét, aki a vád tárgyát röviden ismerteti és a tárgyalásban részt vevő szereplőket megnevezi. Ezután az ügyész a vád ismertetésére kéri. A vádirat ismertetésével kezdődik meg az érdemi tárgyalás, amelynek középpontjában a bizonyítási eljárás lefolytatása áll.

Az ügyész beszéde után a bíró a tanúkat szólítja fel a vallomásuk megtételére. A tanúvallomások megtétele után a bíró, az ügyész, az ügyvéd, illetve az esküdtszék képviselője kérdezhet a tanúktól. A bíró a tanúk meghallgatása után a vádlottat szólítja fel az elhangzottakra való reagálásra, majd ezt követően a vádlott ügyvédje mondja el védőbeszédét. Erre szintén reagálhatnak a jelenlévők.

A beszédek és kérdések után a vád oldala elvonul: az ügyész és a bíró négyszemközt beszél meg az elhangzottakat és hoz egy nem végleges döntést, amit az esküdtszékkel egyeztet. Az esküdtszék tagjai szintén elvonulnak és megpróbálnak közös nevezőre jutni. A két álláspontot ezután egyeztetik. Ezután a bíró kihirdeti az ítéletet.

Miután a diákok elolvasták a segédleteket, a két (esküdtszék esetében három) oldal (vád és védelem) tagjai brainstorming (ötletroham) módszerével átbeszéljük az álláspontjukat, észrevételeiket, véleményüket, ötleteiket stb. Ezután kezdődhet a vád- és védőbeszéd megírása. (Ha esküdtszék is van, akkor ez a csoport a beszéd megírása alatt összegyűjti a vádlotthoz, ügyészhez intézendő későbbi kérdéseit).

A beszéd megírását követően kerül sor a konkrét tárgyalásra, ami az 2. sz. (*Bírósági tárgyalás menete*) segédlet alapján történik, és amit a tanár (mint bíró) vezényel le. Az ítélet-hirdetés után fontos, hogy a pedagógus vezetésével a gyerekek átbeszéljék az eset kapcsán fennálló kérdéseiket, érzéseiket.

Az *Ágnes asszony* ilyen jellegű feldolgozása több szempontból is hatékony eszköz, ugyanis a művön (azon belül annak elemzésén és értelmezésén) keresztül olyan fontos területeket és kompetenciákat fejleszt, mint a vitakészség, érvelési képesség, a kooperáció vagy a szövegértés és -alkotás. Ugyanígy, az alábbi feladatok is hasonló lehetőségeket rejtenek magukban.

1. A magyar kortárs költők és írók egyik talán legismertebb képviselője *Lackfi János*. Ha ellátogattok a Facebook-oldalára vagy beírtátok, hogy **#lackfmem**, számos ún. Lackfi-mémét találtok.

- a) Keressétek meg a Lackfi-féle mémek között azokat, melyek valamelyik Arany János balladához kapcsolódnak!
- b) Gyárts mémeket! Válaszd ki Arany egyik balladájának tetszőleges részét, és Lackfi-hoz hasonlóan fejezd be az eredetitől eltérő módon! Ha van rá időd, készíts belőle képet a telefon, számítógép vagy rajzlap segítségével.
- c) Activity. Készítsen mindenki egy mémeket Arany valamelyik balladájához kapcsolódóan, majd küldje el a tanárnak. A tanár feladata, hogy ezeket kivetítse, a tanulók pedig egymás képei alapján találják ki, hogy melyik balladáról van szó.

2. **Filmgyártás: mi történt valójában?** (*csoportmunka vagy projekt*)

- a) Készítsetek riportot/helyszíni tudósítást az Ágnes asszony kapcsán. Kérdezzétek meg a történetekről a szomszédot, a szemtanúkat, a bírót vagy akár magát Ágnes asszonyt! Írjátok meg a riport menetét és szöveget, majd rögzítsétek a telefonnal!
- b) Készítsetek dokumentumfilmet Ágnes asszony történetéből. Elsőként beszéljétek meg, hogy mi kerül bele a filmbe, majd a forgatáshoz szükséges kellékeket, helyszíneket, szereplőket tisztázzátok. Ha ez megtörtént, írjátok meg a forgatás menetét, illetve a filmben elhangzó szövegeket! Végül vegyétek fel a dokumentumfilmet!

Szövegértés és szövegalkotás

A szövegértés – ahogy azt a legutóbbi (és korábbi) PISA-mérések eredményei is mutatják (I. Jánk 2017) – a magyar oktatás egyik leginkább neuralgikus pontja. Éppen ezért a magyar irodalom és nyelvtan tanításának egyik központi feladata a szövegértési képesség fejlesztése.

A szövegértés általánosságban egy összefoglaló elnevezés, amely tulajdonképpen két nagy részből áll: a szöveg értéséből és értelmezéséből. Az előbbi azt jelenti, hogy az olvasó a részleteket és azok összefüggéseit valamilyen mértékben megértette. Az utóbbi viszont ennél többet foglal magában: az adott szöveg tágabb kontextusba, ismeretanyagba való belehelyezését (Molnár 2014). Ennek megfelelően különböző szövegértési szinteket határozhatunk meg, a klasszikus elkülönítés értelmében a következő négyet⁵:

- 1) Információk visszakeresése
- 2) Kapcsolatok, összefüggések felismerése
- 3) Értelmezés
- 4) Szövegek összehasonlítása⁶

⁵ Ezt a négy szintet a PISA tovább differenciálja 7 (az első szintet két szintre bontva: 1b és 1a) szintre, melyekhez külön-külön rendel meghatározásokat, kritériumokat.

⁶ A szövegek összehasonlítása szint remekül gyakorolható Arany János balladáinak Rakovszky Zsuzsa *Ballada* című művével való összevetésével, amihez egy kiváló oktatási segédlet is elérhető az interneten (I. Hudáky, 2016: 10-19).

Az egyes szintek egymásra épülnek, és egyre magasabb szövegértési képességet jelentenek. A szövegértéssel és annak szintjeivel szorosan összefügg a szövegalkotás, annak konstruktív, jelentésteremtő mivolta révén. A szövegértés során nagyon hasonló stratégiák lépnek életbe, mint a szövegalkotási folyamatban (p. előzetes tudás felidézése, mozgósítása, kérdések feltevése). Éppen ezért a kettőt célszerű együttesen, nem pedig egymástól elszigetelten kezelni (Molnár, 2014; Tóth 2006).

Arany János balladái azért bizonyulnak jó választásnak mind a szövegértés, mind a szövegalkotás tekintetében, mert a műfaj sajátosságából adódóan az olvasó egyben alkotóvá is válik. Ugyanis míg a népballada esetében a befogadó rendelkezik a balladai homály feltárásához szükséges tudással (történeti előzményekkel, szereplőkkel kapcsolatos információkkal), addig a műballadánál ugyanez hiányzik. Ennek következtében az olvasó arra kell törekedjen, hogy hiányzó részek kitöltésével a történet egészét megértse.

A balladai homály kitöltésére, így a szövegértés- és alkotás fejlesztésére bármelyik Aranyballada alkalmas. Vegyünk egy kevésbé ismert, de annál izgalmasabb művet, *A varró leányok* c. balladát, melynek kulcsa a versszakok címében rejlik. A történet megértéséhez az olvasónak rá kell jönnie, hogy az egyes versszakok címe, melyek sorszámnevek, a lányokat jelölik. Ez pedig egy magasabb szövegértési szintet igényel, aminek egy heterogén összetételű csoportban jó eséllyel nincs mindenki birtokában. Éppen ezért érdemes a szövegértés mérését úgy végezni, hogy a tesztünk az alacsonyabb szinteket is mérje (1. az általam készített *A varró leányok* c. balladához tartozó szövegértési tesztet és az ahhoz mellékelte javítókulcsot a munka végén – 1. sz. melléklet).

A szövegértés és -alkotás szorosan összefügg az utóbbi évtizedek két központi fogalmával, a kritikai és a kreatív olvasással, melyek elsősorban a következő befogadói tevékenységekhez kapcsolódnak: jóslás, kérdések előzetes megfogalmazása, a hiányok, ellentmondások megszüntetése, az olvasottak megjelenítése, dramatizálása, a történet folytatása, megváltoztatása.

Ha végignézzük a fenti tevékenységlistát⁷, akkor könnyen belátható, hogy miért jó választás bármely Aranyballada a kritikai és kreatív olvasás, illetve a szövegértési és szövegalkotási képesség fejlesztéséhez. Egyrészt a hiányok megszüntetése eleve adott feladat, alapvető elvárás mindegyik ballada interpretálása során. Másrészt a történet folytatása vagy annak megváltoztatása az Aranyballadák olvasása során egyszerűen kivitelezhető, hiszen a központi elem, a bűn ezt indukálja, valamint az egyes balladák lezárása nagy szabadságot biztosít mindebben. Végül mindegyik tevékenység nagyban hozzájárul a szöveg – a ballada műfaji sajátosságaiból és a

⁷ vö. Bernáth, 2016.

nyelvezet archaikusságából kifolyólag – cseppet sem egyszerű megértéséhez. Tulajdonképpen bármely ballada esetében tudnánk folytatni, kiegészíteni vagy alapjaiban megváltoztatni a cselekményt, mivel ezt a töredezett elbeszélés és homályosság könnyedén lehetővé teszi egyszerű nyelvi műveletek által.

Az alábbiakban az egyes tevékenységekhez rendelve ismertetek néhány olyan feladatot, melyek bármely Arany-ballada feldolgozása során alkalmazható.

Jóslás

- 1) Az osztály versszakról versszakra halad a ballada olvasásával. A cím után, majd minden versszak végén meg kell jósolniuk a tanulóknak, hogy hogyan folytatódik a mű.
- 2) Mi fog történni az egyes szereplőkkel? A diákoknak azt kell kitalálniuk, hogy mi fog történni a főszereplővel
 - a) a cím és az első versszak alapján,
 - b) cím és egy megadott kép (1. 2. sz. melléklet) alapján.

Kérdések előzetes megfogalmazása

- 1) Milyen kérdések fogalmazódnak meg benned a cím és a megadott kép (2. sz. melléklet) alapján?
 - 2) Milyen kérdések fogalmazódnak meg benned a cím és a megadott (balladai homály elemét/arc-
haikus kifejezést/refrént tartalmazó) idézet kapcsán?
 - 3) Mely szavak, kifejezések, sorok azok, melyek jelentése nem egyértelmű, amikre rákérdeznél?
- (Ajánlott módszer: csoportmunkában, a pókhálóábra vagy fogalmi térkép segítségével)*

A hiányok, ellentmondások megszüntetése

- 1) Kiegészítő versszak írása a balladához.
 - a) Írj egy záróversszakot a balladához, amiben kiderül, hogy mi történt az adott kérdéses/homályos részben!
 - b) Írj egy tetszőleges helyre beszúrható sort/versszakot a balladához, ami által fény derül a balladában szereplő titokra (pl. gyilkosság, öngyilkosság, leányanyaság, megrontás)!
 - c) Változtasd meg a ballada címét úgy, hogy egyértelmű legyen, mi is történt pontosan a műben!
- 2) Csoportmunka: játsszátok el a ballada központi cselekményét úgy, hogy
 - a) fény derüljön a balladában szereplő titokra (pl. gyilkosság, öngyilkosság, leányanyaság, megrontás)
 - b) egyértelmű legyen a végkifejlet
 - c) ne legyen tragikus a végkifejlet
- 3) Írd át a ballada cselekményét úgy, hogy beleilleszkedjen egy (általad) ismert sorozat cselekményébe!

Az olvasottak megjelenítése, dramatizálása

- 1) Jelenetírás, majd annak eljátszása
 - a) a balladában szereplő megadott történéshez (pl. gyilkosság, megőrülés folyamata)
 - b) egyes versszakokhoz csoportonként: minden csoport kap – csoportlétszámtól függően – egy vagy több versszakot (több versszak esetén a cselekmény szempontjából összetartozó egységekre bontjuk a balladát), amihez jelentet ír/tervez, majd eljátssza azt
 - c) A mű teljes egészének megjelenítése csoportban
- 2) Activity: ballada egy tetszőleges jelentének eljátszása/lerajzolása a többieknek/saját csoportnak, akiknek ki kell találniuk, melyik jelentről van szó (több ballada ismeretében izgalmasabb).
- 3) Kimerevítés csoportmunkában. Jelenítsétek meg a ballada
 - a) egyik mozzanatát egyetlen állóképben, amin ti szerepeltek!
 - b) teljes egészét egyetlen állóképben, amin ti szerepeltek (ha van rá lehetőség, akkor számítógépes/mobil alkalmazások, programok használatával)!
- 4) Készítsetek plakátot/Facebook-eseményt a mű színházi bemutatójához (egyéni vagy csoportban)!
- 5) Írjátok át, majd játsszátok el az adott jelentet/ballada egészét a megadott stílusban, regiszterben (pl. szleng, hivatalos, tudósítás, interjú, publicisztikai)!

A történet folytatása, megváltoztatása

- 1) Írd át/folytasd úgy a balladát, hogy
 - a) a főszereplő elkerülje a tragikus befejezést
 - b) kiderüljön, mi történt pontosan.
- 2) Egészítsd ki a balladát egy tetszőleges helyre beszúrható sorral/versszakkal, ami által fény derül a balladában szereplő titokra (pl. gyilkosság, öngyilkosság, leányanyaság, megrontás)!
- 3) Játsszátok el a ballada egy jelentét/egészét úgy, hogy pozitív irányba változzon a mű végkifejlete (csoportmunka)!
- 4) Meséljétek el a balladákat a különböző szereplők nézőpontjából!
- 5) Készítsétek el az egyes balladák szereplőinek Facebook-profilját, majd lépjenek a különböző szereplők egymással kapcsolatba! Vegyék fel egymást ismerősnek, írjanak egymás üzenőfalára, posztoljanak stb

Zárszó helyett

A fentiekben az Arany-balladák értelmezésének egy olyan szemléletét próbáltam bemutatni, ami szakít a hagyományos, irodalmat és nyelvtant szigorúan elkülönítő hagyománnyal. Legyen szó bármely műről vagy szerzőről, minden szöveg magában rejt a nyelvtani-nyelvészeti ismeretek, elvek használatának a lehetőségét. És ugyanígy fordítva is: a nyelvtan sem független az irodalomtól, hiszen az irodalmi stílus, az irodalmi szövegek nyelvezete és a bennük fellelhető szóképek, valamint az egyes jelentéstani egységek mind-mind egyben nyelvtani kategóriák is. Éppen ezért a nyelvtan irodalomba való integrálása (vagy legalábbis a kettő éles

különválasztásának az abbahagyása) célszerűnek tűnik – legalábbis az Arany-balladák tanítása során mindenképp.

A másodlagos célja a munka megírásának annak tudatosítása, hogy a nyelvtani ismeretek közvetítése nem korlátozódhat a grammatika-központú, szabályok bebiflázását követelő oktatásra, hiszen annál jóval több lehetőség rejlik benne. A nyelv számtalan kreatív, játékos és szórakoztató történés színtere és eszköze, amit fontos lenne a tanítása során is felhasználni. Már csak azért is, mert ez az eszköz szinte mindenki számára hozzáférhető és elérhető bárhol és bármikor.

Az egyes feladatok létrehozásával nem csupán az volt a cél, hogy a pedagógusok számára kész segédletek álljanak rendelkezésre Arany János balladáinak tanításához. Ezek eredendően azért jöttek létre, hogy olyan mintaként szolgáljanak a nyelvtan- és irodalomtanításhoz, ami szem előtt tartja a korszerű nyelvészeti és pedagógiai elveket, nézeteket. Bízom abban, hogy minél több pedagógusnál célba ér az üzenet: a nyelvileg toleráns, a gyerek identitását tiszteletben tartó és meglévő tudásához alkalmazkodni kívánó felfogás kiváltképp fontos nemcsak a magyarórákon, hanem az iskolai élet minden területén. Kedvcsinálónak pedig álljon itt néhány diákoktól származó megoldás a különböző feladatokra.

Feladat: Meséld el kizárólag emotikonokkal az adott ballada cselekményét!

(csoport: 1-2. évfolyamos tanárszakos hallgatók)

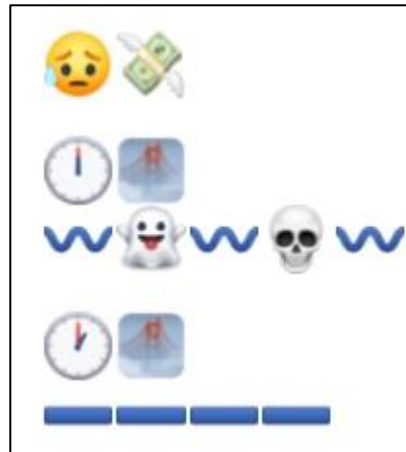
1. Ábra: Az *Ágnes asszony* c. balladához tartozó egyik megoldás

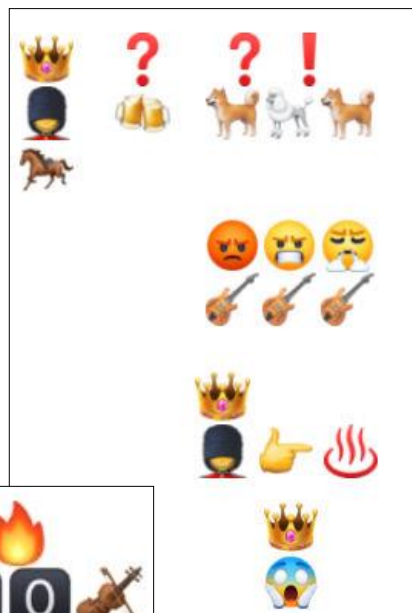
2. Ábra: egy másik megoldás az *Ágnes asszony* c. balladához

3. Ábra: *Hídavatás* c. balladához

4. Ábra: *Szondi két apródja* c. balladához tartozó megoldás

5. Ábra: A *walesi bárdok* c. balladához tartozó négy megoldás

Feladat: Írjatok át az Ágnes asszony alábbi részletét a megadott stílushoz, regiszterhez igazítva!

Jön a hajdu: Ágnes asszony, // A tömlöcbe gyere mostan. // „Jaj, galambom, hogy’ mehetnék, // Míg e foltot ki nem mostam!”

(csoport: 10. osztály; 1. évfolyamos tanárszakos hallgatók)

Hajdú úr: Mélyen tisztelt Ágnes úrhölgyem! Kérem, fáradjon a jómagam kíséretében a börtönbe.

Ágnes: Tisztelt Galambos hajdú úr! Addig sajnálatos módon nem tehetem tiszteletem ezen intézménykomplexumban, ameddig a különféle inadekvát anyagokkal szennyezett lepedőt meg nem tisztítottam.

(Hivatalos)

Hajdú: Csőváz, Ágici béb! Dzsajjunk a bőribe, de hiphop máris!

Ágici: Jajj, szivi, hát hogy a viharba dzsajnék, hát tiszta dzsuva ez a retek gönc!!

(Szlang)

Kedves Ágnes Asszony!

Hajdú úr vagyok, az elérhetőségét a szomszéd asszonytól tudom. Ezúton szeretném értesíteni arról, hogy jelenése van ma pontban 12:00 órakor a helyi börtönben.

Megjelenésére feltétlen számítunk!

Üdvözlettel: a Hajdú

(levél/e-mail)

Kedves Hajdú!

Köszönöm megkeresését. Sajnálattal kell közöljem Önnel, hogy bokros teendőim miatt sajnos nem tudok megjelenni a szóban forgó helyszínen.

Megértését köszönöm!

Üdvözlettel: Ágnes

(levél/e-mail)

Feladat: Gyárts mémet! Válaszd ki Arany egyik balladájának tetszőleges részét, és Lackfihoz hasonlóan fejezd be az eredetitől eltérő módon! (csoport: 10. osztály)

Felség! valóban koronád
Legszebb gyémántja Velsz:
Földet, folyót, legelni jót,
Garreth Bale⁸-t benne lelsz.

Felhőbe hanyatlott a drégeli rom,
Rá viaszasüt a nap, ádáz tusa napja;
Szemközt vele nyájas *DVD és CD ROM*,
hasonló szomorú sorsra jutva.

Edward király, angol király
Léptet fakó lován:
nem „perwoll black magic”-kel mostad, komám.

BIBLIOGRÁFIA

- Bernáth M. (2016). *A szövegértés és szövegalkotás fejlesztése az irodalomórákon*. [online] http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/img/keptar/2016_4/Anyp_IX_2016_4_5.pdf [2019. április 11.]
- Domonkosi Á. 2006. *Stíluselemzés, trópusok, alakzatok*. Eger: Líceum Kiadó.
- Hudáky R. (2016). *Tanári segédlet Rakovszky Zsuzsa Fortepan című verseskötetéhez*. [online] <http://www.aegondij.hu/oravazlatok/Rakovszky-Zsuzsa-Fortepan-segedlet.pdf> [2019. november 11.]
- Jánk I. (2017). Mi az a PISA-sokk, és mi ez a sok felhajtás körülötte? *Nyelv és Tudomány* [online] <https://www.nyest.hu/hirek/mi-az-a-pisa-sokk-es-mi-ez-a-sok-felhajtas-korulotte> [2019. november 24.]
- Kiss J. (2011). Nyelvromlás? *Magyar Nyelv*, 107. sz. pp. 9–20.
- Lanstyák I. (2015). A standardizálás mint nyelvalakító tevékenység. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 17 sz. pp. 27–56.

⁸ Világhírű walesi labdarúgó, jelenleg a spanyol élvonalban szereplő Real Madrid és a walesi válogatott játékosa.

- Molnár C. S. (2014). Szövegértés: érdeklődés hiányában elmaradt. *Nyelv és Tudomány* [online] <https://www.nyest.hu/hirek/szovegertes-erdeklodes-hianyaban-elmaradt> [2019. november 11.]
- Sándor K. (2014). *Határtalan nyelv*. Budapest: Szak Kiadó.
- Tóth B. (2006). A szövegértés fejlesztésének elmélete és gyakorlata. *Magyar Nyelvőr* 130. évf. 4. sz. pp. 457–469.
- Woolard, K. A. – Schieffelin, B. B. (1994). Language Ideology. *Annual Review of Anthropology*, 23. sz. pp. 55–82.

A szövegben felhasznált, idézett balladák

Arany János: *A walesi bárdok*

Arany János: *Ágnes asszony*

Arany János: *Vörös Rébék*

JÁNK, ISTVÁN

THE BENEFITS OF JÁNOS ARANY'S BALLADS FOR THE TEACHING OF HUNGARIAN LANGUAGE AND LITERATURE: FROM READING TO TEACHING LINGUISTIC DIVERSITY

Although the name of the subject 'Hungarian language and literature' suggests that the teaching of these two subjects is integrated, the truth is that this rarely happens in everyday practice. This seems odd because all texts carry the potential of teaching linguistic knowledge and principles. The reverse of this statement is also true: Hungarian linguistics is not independent of literature, since the style of texts, the language of literary works and units of meaning are also grammatical/ linguistic categories. Therefore, integrating grammar into literature, or at least avoiding the sharp separation of the two, seems appropriate. Beyond the theoretical aspects I would like to illustrate this in my study through a variety of exercises concerning János Arany's ballads.

1. sz. melléklet: szövegértési teszt + javítókulcs

Arany János: Varró leányok c. balladájához

A tanuló neve:

Osztálya:12.....

Elérhető pontszám:

20

Elért pontszám: _____

Figyelmesen olvasd el a feladatokat, és oldd meg azokat!

1. Milyen tulajdonságai ismertek az első versszakban szereplő ingnek? Sorolj fel kettőt!	a	
2. Hány <u>élő</u> személy jelenik meg a 4. versszakban? Kik ők? Sorold fel!	a	
3. A szövegben szereplő „lakodalom” mi valójában? Karikázd be a helyes választ! a) esküvő b) gyászmenet c) menyegző d) áldozás	a	
4. Nevezd meg egy visszatérő elemet a szövegből!	a	
5. Hányan vannak a varró leányok? Indokold válaszod!	a	
6. Az ötödik lány nem meri megmondani, ki volt a „vőlegény” mert egyikük szíve megrepedne. Melyiküké és miért?	a	
	b	

<p>7. Hogyan változik a mű hangulata? Válaszod tartalmazzon konkrét, szövegből kiemelt, idézett kifejezéseket!</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>	a	
	b	
	c	
<p>8. Mi a szöveg műfaja? Indokold válaszod (pl. tartalmi, formai elemekkel)!</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>	a	
	b	
	c	
<p>9. Írj egy befejező versszakot a műhöz az egyik lány nevében!</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>	a	
	b	
	c	

JAVÍTÓKULCS

Minden helyesen megoldott item 1 pont, minden hibás vagy hiányzó megoldás 0 pont. Alternatív szóhasználat/megoldás csak ott fogadható el, ahol ezt a javítókulcs jelzi!

Ahol nem 1 pontos az item, azt jelölve van (súlyozás).

1. Információ visszakeresése

a) fehér, bő ujjú, lebegő-lobogó (bármelyik kombináció elfogadható)

2. Információ visszakeresése

a) nyolc;

b) hat legény, apa, anya

3. Kapcsolatok, összefüggések felismerése

b) gyászmenet

4. Információ visszakeresése

a) zöld koporsó, leányok, fehér, lakodalom (bármelyik válasz jó)

5. Kapcsolatok, összefüggések felismerése

a) Öten,

b) A versszakok címeiből következik (*első* versszak a 6. versszak is)

6. Kapcsolatok, összefüggések felismerése (a) Értelmezés (b)

Az a) első lányé, mert feltehetőleg b) az ő szerelme volt a halott legény.

A b) itemnél hasonló jelentéstartalmú válaszok is elfogadhatók (pl. szerelmi viszony volt közöttük, párkapcsolatban voltak, szoros kapcsolat volt közöttük.

A b) item súlyozott, ezért 2 pontot ér.

7. Értelmezés

Egyre a) szomorúbb lesz, ami a b) versszakokból vett idézetekkel alátámasztható c) az első versszaktól kezdődően.

a) hasonló jelentéstartalmú válaszok is elfogadhatók (pl. keservesebb, búsabb stb.)

b) 1.vsz: „lakodalom, oh be sok szép népe...”, 2.vsz: „beh szomorú lakodalom!”, 3.vsz: „gyászos ének”, 4.vsz: koporsó, sír; keserves, 5.vsz.: „szívünk megdöbbenne...Egyikünké megrepedne”, 6.vsz:

„halott-látni”, zöld koporsó stb.

c) Az 1.vsz: „lakodalom, oh be sok szép népe...” mindenképp benne kell, hogy legyen, a többi versszak idézetei szabadon kombinálhatók, de min. egynek szerepelnie kell.

8. Értelmezés (a) szövegek összehasonlítása (b, c)

a) ballada

b) ballada bármely jegyének említése (homály, szaggatott, zaklatott előadásmód, sűrített cselekmény, sor- ill. félsorismétlés, párbeszéd, vándormotívum)

c) a b) item szövegből vett részlettel, szövegrészre való utalással történő

alátámasztása (pl. homály: fiú és lány viszonya, félsorismétlés: „leányok, leányok”)

9. Szövegek összehasonlítása

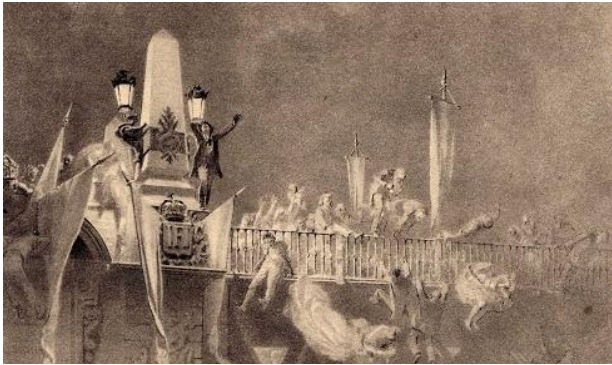
a) formai sajátosságok követése (rím, 4sor)

b) tartalmi kapcsolódás a műhöz (*súlyozott, 2 pont*)

c) kreativitás

2. sz. melléklet:

Képek az egyes balladákhöz

Ballada	Kép	Forrás / Elérhetőség
<i>A walesi bár- dok</i>		<p>http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/arany/wales.htm</p>
<i>Ágnes asszony</i>		<p>http://eozin.zengonet.hu/jartamban/volt%20egy-szer%20egy%20kiallitas/zichybp3/zichybp3.html</p>
<i>Hid-avatás</i>		<p>http://eozin.zengonet.hu/jartamban/volt%20egy-szer%20egy%20kiallitas/zichybp3/zichybp3.html</p>

Ballada	Kép	Forrás / Elérhetőség
<p><i>Szondi két apródja</i></p>		<p>https://www.mozaweb.hu/Lecke-MGY-Sokszinu_irodalom_7-Arany_Janos_Szondi_ket_aprodja-107762</p>
<p><i>Tengeri hántás</i></p>		<p>http://eozin.zengonet.hu/jartamban/volt%20egyszer%20egy%20kiallitas/zichybp3/zichybp3.html</p>
<p><i>Tetemre hívás</i></p>		<p>http://eozin.zengonet.hu/jartamban/volt%20egyszer%20egy%20kiallitas/zichybp3/zichybp3.html</p>
<p><i>Vörös Rébék</i></p>		<p>http://mek.oszk.hu/00500/00596/html/zichy/vr/image2.htm</p>